

Anthropologische Mededeelingen

DOOR

Dr. A. FOLMER,

Oud-lid der commissie voor de ethnologie in Nederland.

Anthropologische Mededeelingen

DOOR

Dr. A. FOLMER,

Oud-lid der commissie voor de ethnologie in Nederland.

De onderstaande mededeelingen waren oorspronkelijk bestemd om te dienen als inleiding tot de beschrijving van een skelet, dat in den zomer van het jaar 1900 ontgraven werd in de nabijheid van het Friesche dorp *Achlum* en wel in de terp te IJslumburen. Dit skelet verdiende bijzondere belangstelling, omdat zich om een der polsen een nauwe bronzen armband bevond, die vrij zeker gebracht moet worden tot de oudste terp-periode en wel het vóór-Romeinsche ijzeren tijdperk. Deze armband, die door Mr. P. C. J. A. Boeles nader beschreven is in het 72ste verslag van het Friesch Genootschap (blz. 41), bevindt zich thans, met het skelet, in het Friesch Museum te Leeuwarden.

Op uitnodiging van het Bestuur werd Dr. Folmer te Rijswijk, die reeds zoo menigen schedel uit ons museum gepubliceerd heeft 1), terstond bereid gevonden het skelet

1) In het Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde verschenen van zijn hand o. a. de volgende artikelen: Twee groepen terpschedels (1885); eene bijdrage tot de ethnologie van Friesland (1887); de Groninger en Friesche terpschedels in de laatste jaren verzameld. Afzonderlijk verscheen in 1881: „Beschrijving van eenige crania uit verschillende tijdvakken, met inleiding van Dr. W. Pleijte.

Omtrent hetgeen verder over Friesche schedels geschreven werd door Prof. Virchow, Dr. A. Sasse en Dr. J. Sasse, raadplege men de bibliografie bij Lucien Mayet, *Notes Anthropologiques*. 1^e Partie: Hollande. Lyon 1902.

te onderzoeken en de resultaten van dat onderzoek mede te deelen in de Vrije Fries.

Waar er, ten gevolge van den defecten toestand van het skelet, slechts enkele hoofdmaten en sommige van deze nog slechts bij benadering bepaald konden worden, heeft de Redactie, in overleg met Dr. Folmer, het wenschelijk geoordeeld, de eigenlijke beschrijving van het skelet van Achlum (IJslandburen) in portefeuille te houden en alleen de inleiding te laten drukken, die ook een zelfstandig belang heeft en die verband houdt met Friesland.

Uit bovenbedoelde beschrijving kunnen wij wel mededeelen, dat het skelet afkomstig is van eene vrouw, die bij haar dood nog niet ver gevorderd is geweest in leeftijd, hetgeen in overeenstemming is met den nauwen vorm van den bronzen armband. De grootste lengte van den schedel (191 m.M.) wijst op een langkoppige volksstam. De meest interessante maat, de lengte-breedteverhouding (indice céphalique) was helaas slechts bij benadering te schatten op 76.4, dat is de mesocephalie aan de grens der dolichocephalie, waarover hieronder nadere uiteenzettingen gevonden worden.

De Redactie.

Het mag niet als een bevreemdend feit beschouwd worden dat de geschiedenis van ons vaderland hare bladen opent met eene somatische en physische beschrijving van de bewoners des lands, terwijl na dien tijd beschrijvingen van dien aard, niet meer worden aangetroffen en, opmerkelijk genoeg, de physische Anthropologie, eene wetenschap is van den jongsten tijd. Inmers als van zelf moest de

aandacht der Romeinen, de intelligente bewoners van Zuid-Europa, door wie wij de eerste bewoners van ons vaderland kennen — zelf donker van tint en met donkere oogen — getrokken worden door het van hun type afwijkende blonde en rossige van de bewoners van het Noorden in wier woonplaatsen zij, van de Alpen tot de kusten der Noordzee, doordrongen, en die hun bovendien door hunne groote gestalten imponeerden. De Romeinen waren kosmopolieten en daarom moest eene dergelijke verschijning, die nergens in de hun bekende wereld zijns gelijke had, dubbel vreemd voor hen zijn en de belangstelling in dat blonde menschenras van lage cultuur, wier hooge intellectueele aanleg zich onbewust aan den vreemdeling opdrong, deed hen de meest typische physische eigenschappen van dat ras opteekenen.

Ook thans is nog die rossige kleur van het blonde haar, gepaard aan blauwe, tintelende oogen en blanke huid eigen aan de bewoners van midden-Europa en wel in toenemenden graad, hoe meer men van de Alpen de Noordzeekusten naderd. Uitgebreid statistiek onderzoek, dat zich over meer dan vijf millioen kinderen uitstreckte, in het leven geroepen door het initiatief van het Anthropologisch genootschap in Duitschland en waaraan zich een dergelijk onderzoek in Zwitserland, België en Oostenrijk aansloot, heeft op groote schaal het bewijs dier stelling geleverd. Als *blond* zijn geregistreerd die kinderen bij wie de haren blond, de oogen blauw en de huid blank was; als *bruin* zij wier oogen bruin, wier haar donkerbruin en wier huid minder blank was, en als *gemengde vorm*, diegenen waarbij die drie eigenschappen niet gemeenschappelijk voorkwamen, waar bijvoorbeeld de oogen blauw en de huid blank, maar het haar donkerbruin of zwart was.

Zie hier de uitkomst: 1)

	<i>Zuiver blonden.</i>	<i>Zuiver bruinen.</i>	<i>Mengelvormen.</i>
Duitschland	31.80 %	14.05 %	54.15 %
Oostenrijk	19.79 „	23.17 „	57.04 „
Zwitserland	11.10 „	25.70 „	63,20 „

En meer in het bijzonder :

Pruissen	35.47 „	11.63 „	
Beijeren	20.36 „	21.09 „	
Westfalen (Minden)	40.19 „	8.38 „	
Rijnprovinciën (Pfalz)	20.08 „	20.95 „	
In de dorpsschool te Eenrum	59.20 „	5.20 „	35.60 „

In mijne vorige woonplaats Eenrum vond ik onder 155 schoolkinderen (de Joden niet medegerekend) 92 met blonde haren en blauwe oogen en 8 met donkerbruin haar en bruine oogen.

De historische karaktertrekken zijn dus het veelvuldigst aan onze Noordzeekusten en verminderen in het algemeen steeds in zuidelijke richting; terwijl naar het westen, in de Rijnstreek en België, waaraan zich ongetwijfeld ook de zuidelijke provinciën van ons land aansluiten de bruine bevolking weder op den voorgrond treedt. Deze waarnemingen zijn in overeenstemming met het vermoeden dat de Germanen, die midden-Europa bewoonden en een blond ras vertegenwoordigden, zich zuidwaarts vermengden met het donkere ras aan gene zijde der Alpen, en verder dat zij uit het oosten zich voortschuivende, bovendien eene

1) Cf. Virchow, Beiträge zur physiol. Anthropol. d. Deutschen mit besonderer Berücksichtigung der Friesen, 1877.

Dr. J. Kollmann, Die menschenrasse Europa's und Asiens. Vortrag, gehalten in der 62 Vers. Deutscher Naturforscher und Aerzte zu Heidelberg.

donkere voorbevolking in de richting van Gallië voor zich uit dreven of op zij drongen.

Naar het Westen grensden zij aan Slavische volksstammen, maar ook deze zijn blond en vermenging daarmede voerde dus geen donkere kleuren aan. Kollmann maakte er opmerkzaam op dat deze statistieke gegevens nog een belangrijk bewijs leveren voor de standvastigheid van de *afzonderlijke* karaktertrekken der menschenrassen. Naar het aantal der voorafgaande heterogene elementen waaruit zij voortsproten, kwamen, in verschillende veelvuldigheid, bij sommige individuen blauwe oogen te voorschijn, bij andere bruine, ja zelfs bij de kinderen van eenzelfde huisgezin ziet men onder broeders en zusters zoowel bruine als blauwe oogen. Maar geen derde kleur kwam te voorschijn, het midden houdend tusschen bruin en blauw. Hetzelfde geldt voor de karaktertrekken van het *skelet*, zooals vorm van neus en oogkuilen, rechte of schuin-sche stand der kaken, schedelvorm enz., die ieder voor zich telkens zuiver terug keeren, al komen zij dan ook eenigermate verzwakt te voorschijn. Door de kracht der correlatio zouden de oorspronkelijk bij elkander behoorende karaktertrekken zich door hunne affiniteit weder tot individuen van hetzelfde oorspronkelijke ras opbouwen (zoodat zich b.v. weder een lang aangezicht aan een lange neus, hooge oogkuilen en smalle kaken zoude paren), indien dit niet door telkens vernieuwde vermenging van onderling afwijkende individuen verijdeld werd. Op die wijze ontstaan individuen van gemengd type, terwijl daarentegen in de menschelijke samenleving slechts zelden alle karaktertrekken van een oorspronkelijk type, in hetzelfde individu samenvallende, terugkeeren.

Ook de groote gestalte der Germanen trok de opmerkzaamheid der Romeinsche geschiedschrijvers en in verband daarmede wijst de heer Virchow op het groot aantal

kephalonen of grootkoppige individuen die hij, bij zijn onderzoek van de Friesche schedels der Noordzeekusten in handen kreeg. Bij het bloot leggen van een aantal oude kerkhoven in de straten van Berlijn en het onderzoek van het daarin voorhandene osteologische materiaal stelt de heer Virchow de vraag of de daarin veelvuldig voorkomende, grootkoppige variëteit niet eene eigenaardigheid van het ras der Noord-Duitsche stammen is; aangezien in het Slavische gebied die eigenaardigheid wordt gemist. Onder dit materiaal worden als kephalonen vermeld:

Een schedel uit de Bleikeller te Bremen 1725 kub.cent. inhoudsmaat en lengte 192.5 m.M.

Een schedel uit een steenkist van Bandt met 1700 k.c.m. Een schedel van Munster met 1575 k.c.m. Twee schedels van Bremen met 1550 en 1510. Twee schedels van Ankum met 1550 en 1550 en 1525 k.c.m.

Voegen wij hierbij, dat elke man met 1440 k.c.m. over eene zeer voldoende schedelruimte beschikt en dat bij het vrouwelijk geslacht een inhoud van 1300 er voor is berekend een zeer voldoende massa hersens in zich te sluiten.

Sterker uitgedrukt is die karaktertrek in *Friesche* terpschedels; wij onderzochten bijvoorbeeld:

Een schedel uit de terp te *Baijum* met eene capaciteit van 1700, eene lengte van 201 en eene breedte van 148.

Een schedel van Beetgumermolen met 1750 capaciteit, 198 lengte en 147 breedte.

Een cranium catalogus Fr. Gen. no. 149 met 1625 capaciteit, lengte 198, breedte 152.

Cat. 86 met eene Ct. 1625, lengte 187, breedte 146.

Cat. 150 met eene Ct. 1575, lengte 195, breedte 141 en verder een schedel van Boxum met eene Ct. van 1550, lengte 195 en eene breedte van 147 m.M.

Waarschijnlijk is dan ook de vermenging met uit den

vreemde gekomen inwoners de oorzaak dat wij de excessieve maten in de tegenwoordige bevolking niet meer zoo veelvuldig aantreffen.

Ook de bouw van het skelet is zelfs bij de Friezen niet dezelfde gebleven.

Naar den schedelvorm onderscheiden wij drieërlei typen :

1°. de *dolichocephalen*. Bij deze is de schedel betrekkelijk lang en smal, zoodat de grootste lengte staat tot de grootste breedte gelijk honderd tot 75 of daarbeneden ;

2°. de *mesocephalen*. Bij deze is de verhouding der grootste lengte tot de grootste breedte gelijk honderd tot 75—80 ;

3°. de *brachycephalen* waar die verhouding gelijk honderd tot tachtig is of meer.

Deze verschillende vormen vertoonen zich aan het oog, wanneer men den schedel van de bovenzijde beschouwt.

Kollman wees er op dat elk dezer schedelvormen gepaard gaat met tweeërlei aangezichtsform (namelijk 1°. een lang en 2°. een kort aangezicht). Zoodat er aldus zes typen te voorschijn komen, die alle in verschillende veelvuldigheid ook altijd in Europa hebben geleefd.

Omstreeks de eerste eeuwen vóór en na den aanvang onzer jaartelling kwamen uit het verre Oosten achtereen volgens een aantal volksstammen, van gene zijde van het Oeralgebergte en verspreidden zich over het Noorden en het midden van Europa. Met belangstelling vestigen wij het oog op de verhuizing en latere verschuiving van die volken van nog lage cultuur en in onze gedachten volgen wij hen op hun weg tot de plaats hunner nederzetting. Reeds vroeg leeren wij ze kennen uit berichten van de Romeinsche geschiedschrijvers. Langs dien weg worden zij ons voorgesteld met het bovengenoemde uiterlijk dat eene groote lichaamsgestalte paart aan blonde of rossige

haren en blauwe oogen. Maar door het onderzoek der archaeologen en in de eerste plaats van Lindenschmit te Mainz, weten wij met volle zekerheid, dat de veelvuldige bijgaven in eene bepaalde soort van graven, aan de Midden-Rhijn en in Beijeren aan het licht gekomen, voorwerpen zijn van Germaanschen oorsprong, die alzoo neergelegd waren nevens de resten van Germaanschen stam.

De door de tijdgenooten direct waargenomen en voor ons opgeteekende kleuren van de uitwendige oppervlakte van het lichaam vergeleken met diezelfde eigenschappen bij het tegenwoordige geslacht, terzelfder plaatse levende; het directe onderzoek van de lichamelijke overblijfselen van de eerste bewoners des lands, zooals wij die voor ons zien, bij het licht dat de archaeoloog voor ons ontsteekt, zijn de in elkander passende deelen van den sleutel die de geheimen van de ongeschrevene geschiedenis voor ons ontsluit.

Aangezien in dien tijd het gebruik medebracht aan de dooden bijgaven toe te voegen kon men uit het karakter van die voorwerpen het besluit trekken, dat de beenderen, daarnevens gevonden, restes waren van menschen van Germaanschen stam, hetzij Franken, Alemannen, Sueven of Bourgondiërs, die eenige eeuwen vóór Karel den Groote geleefd hebben. En nu leerde het onderzoek in een aantal dergelijke doodenakkers of Germaansche rijengraven (zoo genoemd omdat de lijken steeds in lange rijen nevens elkander waren gelegd, een onderzoek dat zich over honderden menschelijke restes uitstreckte, dat al die Germanen, waar men ze ook op boven aangeduide wijze aantrof, menschen waren van éézelfden lichaamsbouw of type. Wel vond men koppen evenals heden ten dage, zoowel met lange als met korte aangezichten (leptoprosopen en chamaeprosopen) en vond men het meerendeel orthognaath, men vond er daarentegen bij uitzondering ook met schuinsche, vooruitstekende kaken of alveolair (verhemelte) plaat, terwijl zelfs de hoogte

aanzienlijke schommelingen maakte rondom het middelcijfer. Maar zooals de geschrevene geschiedenis ons de Germanen leerde kennen, met eene groote gestalte en blauwe oogen, zoo hadden zij ook craniologisch, waar men ook hunne wel gedefinieerde restes vond, één punt alle onderling gemeen en wel een *smallen schedel met groote lengteafmeting*, of met andere woorden, zij behoorden alle tot den dolichocephalen typus.

Onder de tegenwoordige bevolking vindt men dien schedelvorm nog slechts bij uitzondering. Allerwege is in Duitschland de bevolking brachycephaal of minstens mesocephaal geworden aan de grens der brachycephalie.

Weisbach berekent als gemiddeld type voor Duitschland brachycephalie; voor de mannen een index 1) van 81 en voor de vrouwen 82.5.

Datzelfde verschijnsel, namelijk het plaats maken van den dolichocephalen voor den breederen, in den tegenwoordigen tijd veelal brachycephalen schedelvorm, leerde ons ook het onderzoek van oude en van latere schedels aan onze Noordzeekust.

Aangezien nu alle onderzoekers het daaromtrent in den tegenwoordigen tijd wel eens zijn dat de schedelvorm bij den mensch, duurzaam, niet door levensomstandigheden, maar uitsluitend en alleen door vermenging, wijzigingen ondergaat, kan ook die breedkoppige bevolking in den tegenwoordigen tijd slechts het resultaat zijn van vermenging met andere menschenrassen.

Trachten wij het bovenstaande eenigermate door het resultaat van ons onderzoek te staven.

Bij het meten van 39 schedels, waaronder 29 van mannen en 10 van vrouwen, uit de onderste lagen der terpen, kregen wij de volgende resultaten:

1) Wanneer bij een schedel de grootste lengte tot de grootste breedte staat gelijk 100 tot 81, dan zegt men: „de index is 81.”

				<i>percentsgewijs op duizend:</i>		
	<i>mann.</i>	<i>vrouw.</i>	<i>samen.</i>	<i>mann.</i>	<i>vrouw.</i>	<i>samen.</i>
Dolichocephalen (hoofd-index 75 of minder)	17	4	21	586.2	400	538.4
Mesocephalen (index 75-80)	10	5	15	344.8	500	384.6
Brachycephalen (index meer dan 80)	2	1	3	68.9	100	76.6.
Gemiddelde hoofd-index voor mannen						74.5.
" " " vrouwen						75.7.
" " " mannen en vrouwen						74.8.
Cranium Yslumburen (Achlum) bij benadering						76.4.

De mogelijkheid is niet buitengesloten, dat op den bouw van het drietal brachycephale schedels pathologische invloeden, in casu vroegtijdige vergroeiing der naden, zich hebben doen gelden. Ook is het mogelijk dat een dezer drie, waarbij vier Romeinsche munten van M. A. Antoninus gevonden zijn, een vreemdeling was.

Sluiten wij hieraan eene reeks van 24 Lecuwarders uit de 19de eeuw. Daar het levende menschen geldt, trek ik voor de weeke deelen van elk der maten van lengte en breedten gemiddeld zes m.M. af.

	<i>mannen.</i>	<i>vrouwen.</i>	<i>mann. en vrouw.</i>
Dolichocephalen	2	2	4
Mesocephalen	6	8	14
Brachycephalen	3	3	6
Gemiddelde hoofd-index	78.9	77.6	78.2

Bij meting van dertig personen vond ik voor den schedel-index in Eenrum (15 mannen en 15 vrouwen):

	<i>mannen.</i>	<i>vrouwen.</i>	<i>mann. en vrouw.</i>
Grootste lengte	185.2	177,8	181.5
Grootste breedte	151.1	141.2	146.5
Hoofd-index	81.7	79.6	80.7

Als verder resultaat van eigen onderzoek willen wij hier nog bijvoegen dat, wanneer wij de genoemde reeks van 24 Leeuwarders met nog eene andere reeks van elf Leeuwarders aanvullen, onder deze vijfendertig Leeuwarders, voor de helft mannen en vrouwen, slechts vier de gemiddelde lengte der terpschedels bereiken, namelijk het cijfer 188.6 m.M. (Achlum 191).

Weisbach berekent als gemiddelde lengte voor hedendaagsche Duitschers, voor de mannen 180 en voor de vrouwen 172 m.m.

Daarentegen hebben 19 van deze 35 Leeuwarders een grooter cijfer voor de gemiddelde grootste breedte dan terpschedels, (141.1, Achlum 146.)

Weisbach rekt als gemiddelde voor hedendaagsche Deutsche mannen 146 en voor vrouwen 142.

	<i>35 Leeuwarders</i>	<i>Percentsgewijs</i>	<i>Terpschedels</i>
	<i>19de eeuw.</i>	<i>op duizend.</i>	<i>Percentsgewijs</i>
			<i>op duizend.</i>
Dolichocephalen	4	114	538
Mesocephalen	22	628	384
Brachycephalen	9	257	76

Voor den hoofdindex der genoemde 35 Leeuwarders vinden wij de volgende reeks:

72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88
2	0	2	0	6	7	5	4	1	2	2	0	2	1	0	0	1

Alzoo een culminatiepunt rondom 77 en vandaar lang-

zaam afdalende tot 88. De tegenwoordige Leeuwarders hebben dus naar die berekening meer overeenstemming met de oude Germanen dan de Duitschers volgens de berekening van Weisbach, zooals nader moge blijken uit de volgende tabel :

	Hoofd-index		
	<i>mannen.</i>	<i>vrouwen.</i>	<i>gemiddeld.</i>
Terpschedels	74.5	75.7	74.8
Leeuwarders	78.9	77.6	78.2
(groep van 24)			
Leeuwarders	80.7	78.3	79.5
(groep van 11)			
Eenrumers	81.7	79.6	80.7
Duitschers	81	82.5	
(volgens Weisbach).			

De bouw van het skelet is dus ook bij de tegenwoordige Friezen niet dezelfde gebleven. De schedel is relatief breeder geworden.